

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ

Висвітлюються педагогічні підходи до формування духовності особистості на основі залучення її до творчої діяльності в мистецтві. Розкривається зміст і структура творчого самовираження і як особистісної якості, і як процесу. Обґрунтовується провідна роль опосередкованих (непрямих) педагогічних впливів як способу стимулювання особистості до творчого самовираження у процесі художньої діяльності.

Ключові слова: *духовність особистості, творче самовираження, художня діяльність, педагогічні впливи.*

Новий етап розвитку сучасної педагогічної думки пов'язаний із знаходженням шляхів формування духовності людини, під якою розуміють специфічну рису, що виявляється в багатстві внутрішнього світу особистості, її ерудиції, розвинених інтелектуальних і емоційних потребах, високій моральності. Духовність передбачає певну висоту думок і вчинків. Духовне як високе протиставляється низькому, нищому. Поняття духовності відіграє визначальну роль у ключових проблемах: людина, її місце й призначення у світі, сенс буття, культура.

Кожний дослідник вкладає свій зміст, своє розуміння поняття духовності, розставляє свої акценти у її визначенні. При цьому найпоширенішою є думка, відповідно до якої духовне становлення варто розглядати як процес, невіддільний від творчості. Вбираючи в себе розмаїття й багатство творчих підходів до самовираження, особистість починає оцінювати в новому контексті загальнолюдські цінності, відкриває нові шляхи становлення власної духовності. Творчість допомагає збудити вищі устремління особистості до саморозвитку, до духовного самовдосконалення.

Для нас особливо значущими є, по-перше, розгляд духовності у зв'язку із самовизначенням особистості, по-друге, акцентування уваги на діяльнісній сутності духовної особистості, для якої характерними є не тільки абстраговано-теоретичні уявлення щодо

цінностей і ідеалів, але й вчинки за законами совісті, істини й краси (Дж. Айял, А. Ніколсон, Д. Пойа). Важливого значення набуває розуміння духовності як загальнокультурного феномена. Аналіз поняття духовності в межах культурологічного підходу дає можливість представити її як результат формування особистості, що передбачає не тільки оволодіння знаннями, але й найважливіше – розвиток почуттів, здатності до співпереживання, розрізнення найтонших відтінків емоційного сприйняття. І, нарешті, звернення до гуманістичних ідей актуалізує розуміння духовної особистості як такої, для якої особливо значущими стають її індивідуальні характеристики, унікальність. Незалежність, здатність до вільного вибору, до самовираження й рефлексії варто розглядати як найважливішу мету формування духовності.

Розгляд духовної особистості, що втілює прагнення до самовизначення, до свободи дій, до рішення індивідуалізованих завдань, а також до пізнання найтоншої сфери емоційного життя людини, спричиняє зміну загального погляду на педагогічний процес її формування. Вільна особистість не може бути сформована в умовах вивчення готового знання. Знаходження особистісного змісту життєдіяльності може стати продуктивним на основі самостійного творчого її осмислення. Іншими словами, ми стверджуємо, що основні зусилля педагогів із відновлення педагогічного процесу, насичення його духовними цінностями повинні концентруватися навколо посилення його творчої спрямованості. Один із найдієвіших засобів досягнення цієї мети – звернення до художньої творчості.

Художні образи, що втілюють цінності не тільки істини, добра, але й краси, і які є результатом індивідуального, унікального емоційно-творчого осмислення життя, є тією сферою пізнання, містять той потенціал розвитку особистості, що займає особливе місце в системі педагогічних засобів. Для того, щоб реалізувати можливості мистецтва у формуванні духовності особистості, важливо не тільки залучити її до художньої діяльності. Необхідно цілеспрямувати цю діяльність так, щоб по-можливості інтенсивніше вирішувати завдання: 1) індивідуалізації й активізації навчально-виховного процесу; 2) спонукання особистості до самовияву, до самореалізації; 3) збагачення дій учнів досить сильними емоційними барвами.

Займаючись мистецтвом, включаючись у художню діяльність, особистість має одержати можливість проявляти суб'єктивно-індивідуальне, діяльнісне й до того ж емоційно забарвлене ставлення до результатів власних художніх зусиль. Виходячи з цих міркувань, ми пропонуємо зосередитись на педагогічних пошуках, що сприяють сходженню особистості до духовності, проаналізувати ті виховні підходи, які б спонукали учнів до творчого самовираження в художній діяльності.

Творче самовираження ми розуміємо як процес інноваційної діяльності, творчий ефект якої досягається прагненням особистості втілити власні уявлення про життя, свій внутрішній світ у продукті творчості, у його результаті. Відповідно, розуміння творчого самовираження в мистецтві стосується творчої складової художньої діяльності, тих її граней, які виражають прагнення особистості до відбиття в художніх образах (або їхньої інтерпретації) свого «Я», свого світогляду й світопереживання. Відразу зауважимо, що результат творчих пошуків учня далеко не завжди може відповідати вимогам об'єктивної цінності.

Якщо розглядати здатність до самовираження в мистецтві як особистісне утворення, структуру його можна представити у вигляді цілісної системи таких компонентів, як: мотиваційно-потребовий, пізнавально-ціннісний і діяльнісно-вольовий.

Мотиваційно-потребовий компонент припускає наявність у суб'єкта постійного прагнення до творчого самовираження, стійкого бажання висловити власні думки, почуття, враження через художні образи. *Пізнавально-ціннісний компонент* спрямований на освоєння й відтворення особистістю навколишнього світу, а також себе в мистецтві шляхом раціонального осмислення, емоційного переживання й рефлексивного оцінювання. *Діяльнісно-вольовий компонент* ґрунтується на вільному володінні особистістю творчими вміннями й навичками, на розвиненій здатності до концентрації уваги, творчих зусиль і енергії.

Структуру творчого самовираження як особистісної якості слід відрізнити від структури творчого самовираження як процесу. Творче самовираження як процес передбачає наявність таких основних складових: 1) раціональне й емоційне відтворення в художній діяльності сутнісної природи особистості в єдності з рефлексивним оцінюванням результатів творчого самовираження в художніх образах; 2) інтуїтивне усвідомлення способів і результату

творчого самовираження в мистецтві; 3) уяву й фантазію, що дозволяють не тільки моделювати, передбачати, проектувати результат самовираження, але й сприяють виникненню художніх ідей, планів.

Знання педагогічної мети – активізація процесів творчого самовираження й формування особистості, здатної до творчого самовираження в мистецтві, – дає можливість системно підійти до пошуку й обґрунтування засобів досягнення цієї мети. Зауважимо, що запропоновані нами положення про сутність і структуру здатності особистості до творчого самовираження, а також виявлення складових процесу творчого самовираження спирається на порівняно усталені в науці підходи. Проблема, достатньо суперечлива, що не має однозначних орієнтирів вирішення, стосується не мети, а засобів стимулювання особистості до самовираження, зокрема, знаходження шляхів мотиваційного забезпечення творчої діяльності, визначення таких умов діяльності, які б спонукали учнів до творення в мистецтві. Таким чином, принципова новизна наукового пошуку в даному питанні має визначатися не висуванням завдання, а знаходженням педагогічних факторів, педагогічних засобів її вирішення. Постановка проблеми в такому контексті містить видиме протиріччя. З одного боку, в результаті навчання, зокрема художнього, ми хочемо бачити особистість, схильну і здатну до творчості, таку, що вміє виразити себе, своє «Я» у мистецтві; з іншого, – самореалізація, самовираження, самостановлення особистості за своєю сутністю передбачає процеси, що не терплять втручання ззовні, процеси, де особистість сама пробиває дорогу до себе, не вимагає опіки, тим більше, якого б то не було тиску з будь-якого боку, включаючи й педагога. Як вийти з цього кола?

У межах нашої статті ми зупинимося на теоретичному обґрунтуванні досліджуваного явища, намітимо конкретно-практичні шляхи активізації процесу художньо-творчого самовираження учнів.

Цілком зрозуміло, що способи спонукання особистості до самовираження й закономірності активізації цих процесів мають становити особливу сферу знання, ту, що перебуває на стику педагогіки й психології, занурюючись у сферу підсвідомого. Справді, спонукання до творчості себе або іншого не може бути наслідком свідомо-вольової установки або наказу: «Мені потрібно

створити музичний фрагмент» чи «Ви повинні вишукати творчі способи вирішення художньої проблеми» і т. п. Оскільки центральною ланкою творчого процесу є інтуїція, що належить до сфери підсвідомого, прямі вимоги, рекомендації, розпорядження ніяк не можуть стати дієвими.

Ми міркуємо таким чином. Якщо є такі сфери психіки, які не піддаються ні внутрішнім вольовим зусиллям, ні вимогам ззовні, якщо прямі впливи не тільки не ефективні, але й взагалі не в змозі забезпечити результат, потрібно шукати інші підходи. У процесі дослідження ми дійшли висновку щодо виняткової ролі опосередкованих педагогічних засобів в активізації процесів творчого самовираження особистості в мистецтві. Опосередковані педагогічні впливи, що активізують творчу діяльність у контексті самовираження особистості, можуть бути розглянуті з позицій діалектики свідомого – несвідомого. У такому випадку під опосередкованими педагогічними впливами варто розуміти такі, які сприяють досягненню поставленої педагогічної мети (зокрема, спонукають учня до творчого самовираження) не безпосередньо, а непрямим шляхом. Основне навчальне завдання вирішується через виявлення його впливу на інше, побічне.

Опосередкований педагогічний вплив на протизагу безпосередньому стосується не основної мети (у даному випадку – активізації творчого самовираження, що не піддається усвідомлюваним педагогічним вимогам або саморозпорядженню), а інших, побічно пов'язаних із основним, але цілком усвідомлюваним учнем. Несвідоме немовби «вимагається» крізь призму свідомого. Наприклад, педагог, «маскуючи» мету (спонукання учня до творчого самовираження в процесі створення інтерпретації музичного зразка), не ставить перед ним пряме завдання «виразити себе в музиці», тому що це й незрозуміла, розпливчаста й надзвичайно складна, малодосяжна вимога. Замість неї висуваються непрямі завдання типу «самостійно створити композиційне рішення інтерпретації музики», «самостійно вибрати динамічні відтінки», «продумати педалізацію». Чіткість, конкретність, усвідомленість таких часткових завдань опосередковано, побічно впливає на досягнення основної педагогічної мети – стимуляцію творчого самовираження учня в художній діяльності. Застосування опосередкованих впливів виражає принципово нову цільову установку на знаходження

способів спонукання особистості до творчої діяльності через вираження свого «Я» в мистецтві.

На жаль, у більшості випадків педагогічні рекомендації у сфері художнього творення спрямовані на одержання результату через прямі розпорядження, вимоги, накази. Найпоширеніший спосіб – апеляція до свідомо-вольової сфери учнів. Абсолютизація раціонально-технологічних підходів у художньо-творчому розвитку особистості дещо деформує принципові позиції педагогіки мистецтва. Тому знаходження засобів опосередкованого педагогічного впливу на творчі орієнтири розвитку особистості представляється нині особливо актуальним.

Серед праць останніх років, у яких розглядаються опосередковані способи впливу на формування особистості, потрібно згадати дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук А. Козир, де, досліджуючи питання акмеологічної спрямованості художнього навчання, автор переконливо доводить, що стимулом, спонукальною причиною творчої активності особистості в процесі художньої діяльності може стати її стійке бажання до досягнення вершин у мистецтві на рівні як усвідомленого, так і несвідомого, інтуїтивного прагнення до естетичного ідеалу. Аналізуючи способи педагогічного забезпечення підготовки майбутніх учителів музики в контексті формування їхніх диригентсько-хорових умінь і навичок, дослідниця підкреслює, що творча активність може знайти психологічну опору в такій діяльності, орієнтиром якої виступає розуміння й занурювання студентів у художнє «акме».

Акмеологічний підхід, метою якого є формування в особистості прагнення до найкращого, досконалого в мистецтві й житті, сприяє в цілому одухотворенню освітнього процесу, допомагає учням знайти високий духовний зміст у житті й художньому навчанні. Синтез творчості й мистецтва, що досягається крізь призму акмеологічного може бути розглянутий як один із дієвих шляхів виховання духовної культури особистості.

Аналіз принципових підходів до творчого розвитку учнів, до формування їхньої духовної культури, на нашу думку, має неодмінно збагачуватися розробкою конкретних способів педагогічного рішення цих непростих питань. У зв'язку з цим пропонуємо результати наших досліджень проблеми виявлення спеціальних, цілеспрямовано створюваних умов, що сприяють

творчому самовираженню учнів у художній діяльності. До них належать такі:

- *формування постійної установки на творчу діяльність.* Чи не найголовнішим є розвиток прагнення до творчості, формування в учнів постійного бажання створити щось нове, оригінальне, вироблення своєрідної націленості на те, щоб по-своєму вирішити певне художнє завдання. Наявність постійного прагнення щось створювати може стать найсильнішим стимулом до самовираження в мистецтві. Творчо діє той, хто хоче творчо діяти. Вироблення не одномоментного бажання, а прищеплення постійного смаку до творчості – запорука успішного стимулювання учнів до творчого самовираження. Особливого значення набуває тут гедоністична забарвленість процесу художньо-творчої діяльності. Успіху можна досягти тоді, коли учневі подобається творити, коли він одержує насолоду від вираження себе в художньо-творчій діяльності. Активізація гедоністичного ставлення до процесу створення нового – дієвий спосіб опосередкованого залучення учнів до творчого самовираження;

- *формування в учнів впевненості у власних творчих можливостях.* Необхідність дотримуватися цієї умови мотивується однією з істотних особливостей творчої діяльності. Йдеться про те, що страх невдачі, занадто висока самокритичність гальмують ініціативу, нівелюють прояв уяви й фантазії. Надто прискіплива самооцінка може призвести до творчої безвиході. Тому педагогові, що прагне виховати у своїх учнів схильність до творчого самовираження, важливо мати у своєму методичному арсеналі широкий набір засобів психологічної підтримки спроб учня до самовиявлення в художній творчості. Зокрема це створення «ситуацій творчого успіху», застосування прийому «педагогічної акцентуації позитивного», забезпечення високого навчального рейтингу тим, хто схильний до пошуку оригінального, до нешаблонного виконання художніх завдань;

- *цілеспрямоване застосування спеціальних форм навчально-творчого тренінгу.* До них можуть бути віднесені такі, як використання творчого навчального полілогу, що передбачає ознайомлення учнів із творчими роботами один одного, що активізують аксіологічні компоненти творчої діяльності. У нашій практиці позитивно зарекомендували себе завдання, спрямовані на залучення учнів до порівняння й вибору найбільш привабливих

об'єктів за умов неодмінного забезпечення свободи цього вибору. Високого ефекту можна досягти шляхом застосування цілеспрямованого тренінгу, спеціальних вправ на активізацію уваги й зосередженості, без яких неможливі творчі знахідки учнів;

- неодмінним фактором опосередкованого стимулювання учнів до творчого самовираження, безумовно, є *творча обдарованість викладача*. У творчо мислячих учителів і учні виявляють цікавість до творчого самовираження в мистецтві. Оригінальне художнє мислення викладача вільно чи мимоволі впливає на актуалізацію творчого потенціалу учнів. І навпаки, учитель, що мислить шаблонно, схильний віддавати перевагу учням, що слухняно виконують його волю. Творче начало особистості вчителя впливає на внутрішнє життя учнів, спонукає їх до самореалізації, стає умовою активізації творчої енергії;

- *творче самовираження* як необхідна умова передбачає духовно-естетичне вдосконалення самих учнів. Для того, щоб виразити своє «Я» у мистецтві, потрібно, щоб це «Я» було змістовним, необхідно, щоб було що виражати. У цьому зв'язку не можна не згадати про виховний потенціал національної ідеї й національного мистецтва. Гуманістична парадигма художнього творення може бути реалізована тільки на основі національних пріоритетів. Поза національним немає й не може бути продуктивним творче самовираження особистості в мистецтві.

Цілеспрямоване створення й дотримання умов, що сприяють особистісному самовираженню, не виключає застосування спеціальних методів і прийомів, що побічно спонукають учнів до творчої діяльності. Ми вважаємо, що ланцюг педагогічних досліджень має вибудовуватися так, щоб поряд із виявленням загальних підходів (у нашій статті це опосередковані педагогічні впливи, акмеологічна спрямованість навчання), розкриттям вищезазначених умов стимулювання учнів до самовираження, необхідно застосовувати й більш конкретні методичні підходи активізації творчої діяльності учнів. В останні роки простежується дослідницька тенденція розробки й упровадження евристичних способів активізації творчої діяльності учнів у процесі художнього навчання (О. Ролінська й ін.).

Розкриємо більш докладно ті з них, які надають педагогові можливість не прямо, а опосередковано спонукати учнів до творчої самореалізації.

Метод «художня реконструкція відомого» передбачає залучення учнів до художнього самовираження шляхом привнесення змін до традиційних способів опрацювання музичного матеріалу. Зокрема студентів демонструється той або інший варіант інтерпретації музичного твору, а потім пропонується видозмінити цю інтерпретацію відповідно до власних уявлень щодо художності, співвіднести її з власними виконавськими можливостями. Приміром, студент самостійно знаходить найбільш виразний темп виконання твору, динамічні відтінки, агогіку та ін. Роль викладача при цьому зводиться до тактовної корекції результатів творчого пошуку шляхом залучення студента до порівняння. Водночас останнє, вирішальне слово залишається за студентом.

Метод «художнє перебільшення». Необхідність його застосування виникає в тих випадках, коли студентів пропонується виконати одну з художніх деталей музичного твору підкреслено рельєфно, але не переступаючи при цьому меж художності, законів естетичного смаку. В цьому випадку оригінальність творчого пошуку, самовираження побічно регламентується уявленнями студента про прекрасне, досконале.

У контексті засобів, що стимулюють учнів до самовираження, можна назвати також *метод «художня трансляція»*. Інтенсифікація творчого мислення студентів, стимулювання інтуїтивного способу віднайдення художнього рішення досягається тут шляхом проведення паралелей між різними видами мистецтва. Опіраючись на художній досвід сприйняття поезії, живопису тощо, студенти підходять до усвідомлення більш чіткого бачення власних творчих задумів. Аналогії «наводять» (термін Б. Асаф'єва) на виникнення власних творчих ідей і їхнє втілення в музиці.

Активізація творчого мислення у процесі використання *прийому «знаходження подібного»* досягається через надання учневі можливості зрозуміти, що ту чи іншу художню проблему можна вирішити різними способами. Доцільно, наприклад, запропонувати учням порівняти музичні твори на тему весни, такі як: «Веснянка» Б. Фільц, «Навесні» Е. Гріга, «Весняні води» С. Рахманінова й т. п. Студенти переконуються, що та ж сама тема може бути виражена по-різному, кожний композитор переживає весну по-своєму: для одного – це спокійна радість; для іншого – тільки передбачення, очікування приходу тепла й світлих днів; у

третього весна асоціюється з бурхливим проявом захопленого почуття. Головне, учні переконуються, що художники можуть вкладати різний зміст і знаходити різні засоби виразності у відтворенні того самого явища відповідно до власних переживань. Усвідомлення багатозначності художніх підходів справляє стимулюючу дію на творче самовираження учня.

Спонування учнів до творчого самовираження в мистецтві можливо також на основі застосування *методу «миттєвий пошук художнього рішення проблеми»*, заснований на імпровізації. Дія методу полягає у швидкій мобілізації інтуїції, на основі якої виникають і втілюються творчі задуми.

Застосування методу *«реверсне наведення на творчий пошук»* характеризує більш складний етап оволодіння прийомами, що спонукають до творчого самовираження в мистецтві. Реверсне наведення передбачає вирішення художньої проблеми у зворотному напрямку, від надання викладачем художнього результату до пошуку способів рішення цієї проблеми. Наприклад, студентові пропонується певна інтерпретація музичного твору й висувається завдання – знайти засоби створення цієї інтерпретації.

Можна назвати ще безліч методів і прийомів, що спонукають особистість до творчого самовираження. Однак, як би багато їх не було, головне полягає в тому, щоб надати можливість учням усвідомити власну внутрішню свободу, що є запорукою духовного самовдосконалення. Духовність, воля й здатність до творчості – три найважливіших взаємозалежних компоненти становлення особистості, її здатності бачити вищий зміст буття, розглядати свої життєві устремління як шлях сходження до Істини, Добра й Краси.

Отже, аналіз проблеми формування духовності особистості може стати продуктивним у контексті дослідження педагогічних засобів активізації її творчої діяльності в мистецтві. Творче самовираження учнів у процесі художньої діяльності має широкі можливості реалізації цих завдань. Протиріччя між самовираженням у мистецтві, що вимагає від особистості самостійності, незалежності, і педагогічною діяльністю, що припускає керування діями учня в процесі художнього навчання, можна вирішити, по-перше, на основі співвіднесення підсвідомого й усвідомлюваного в художньо-творчому процесі; по-друге, шляхом опори, широкого впровадження в навчальний процес опосередкованих педагогічних впливів, зокрема створення у

процесі художнього навчання спеціальних умов, ключовим елементом яких є спонукання учня насамперед до інтуїтивного пошуку творчих рішень. Застосування акме-підходів, евристичних методик тощо сприяють створенню особливої атмосфери педагогічного простору, де особистість піднімається за допомогою творчості, відшліфовується її емоційне життя у процесі спілкування з художніми образами, у результаті – збагачується духовний вектор розвитку її внутрішнього світу.

Вважаємо, що подальше вирішення питань стимулювання особистості до творчого самовираження як фактору формування її духовності, є перспективним науковим завданням, розв'язання якого може справити суттєвий вплив на розвиток художньої освіти.

Список використаної літератури

1. Айян Дж. Евристика / Дж. Айян / [пер. с англ. Л. Царук]. – Спб. : Питер, 1997. – 341 с.
2. Козир А.В. Професійна майстерність учителів музики: теорія й практика її формування в системі багаторівневої освіти / А.В. Козир. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 345 с.
3. Пойа Д. Как решать задачу? / Д. Пойа. – М. : Учпедгиз, 1961. – 210 с.
4. Пушкин В.Н. Эвристика – наука о творческом мышлении / В.Н. Пушкин. – М. : Изд-во полит. литературы, 1967. – 272 с.
5. Ролінська О.Г. Застосування методів і прийомів евристичної діяльності як засіб оптимізації процесу навчання майбутніх учителів музики / О.Г. Ролінська // Теорія і методика мистецької освіти. – Вип. 6(11). – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова. – С. 60-64.
6. Nicolson A. The management of the pedagogical innovations / A. Nicolson. – Oxford, 1992. – P. 38-74.

Галина Падалка

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОСТИ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОГО САМОВЫРАЖЕНИЯ

Анализируются педагогические подходы к формированию личности на основе вовлечения ее в творческую деятельность в искусстве. Раскрывается содержание и структура творческого самовыражения и как личностного качества, и как процесса. Обосновывается главная роль непрямых педагогических действий как способа стимулирования личности к творческому самовыражению в процессе художественной деятельности.

Ключевые слова: *духовность личности, творческое самовыражение, художественная деятельность, педагогические влияния.*

Galina Padalka

FORMING OF SPIRITUALITY OF PERSONALITY IN THE PROCESS OF ARTISTICALLY CREATIVE SELF-EXPRESSION

The article highlights the pedagogical approaches to the formation of spiritual personality based on involvement in creative art activities to solve the following objectives: 1) individualization and activation of the educational process; 2) encouraging the individual to self-expression, self-realization; 3) enrichment of students' activities with sufficiently strong emotional colors.

Creative self-expression is understood as a process of innovative activity, which creative effect is achieved by the individual's desire to realize his own ideas about life, his inner world in product of creativity, in its result. The structure of creative self-expression in the arts as personal formation consists of the motivational and needful, cognitive-evaluative and action-volitional components. Creative self-expression as a process implies the following components: 1) rational and emotional reproduction in the art activities of the individual's essential in the unity with the reflexive assessment of the creative self-expression in artistic images, and 2) intuitive understanding of the methods and results of creative self-expression in the arts, and 3) imagination and fantasy, which allows to model, predict, project results of self-expression, promoting occurrence of artistic ideas.

Unfortunately, most educational recommendations in the field of artistic creation are directed on obtaining the results through direct orders, requirements, orders, and appellations to the students' conscious and volitional spheres. Absolutization of rational-technological approaches to the individual's artistic and personal development slightly deforms the fundamental positions of pedagogy of art.

During the research we have concluded on the exceptional role of implicit pedagogical tools in the activation of the individual's creative self-expression in the arts. Indirect pedagogical influences can be examined from the position of dialectics of conscious – unconscious. The most effective methods of indirect influence are «artistic reconstruction of the famous» «artistic exaggeration», «art stream», «instant search of artistic solution of the problem», «reverse guidance on the creative search»; reception «find similar» etc.

Thus, it is necessary to allow students to realize their own inner freedom, which is the guarantee of their spiritual self-improvement; implement indirect pedagogical influences into educational process, which lead to the intuitive search of creative solutions; application of acme-approaches, heuristic methods, contributing to the creation the special atmosphere of pedagogical space.

Key words: *spirituality of personality, creative self-expression, artistic activity, pedagogical influences.*

Одержано 07.11.2011 р.